

معرفی پایان نامه: «بررسی مشکلات و تنگناهای

ایجاد و گسترش صنایع روستایی»

استاد راهنما: دکتر محمود فیروزیان

نگارش: فریبرز رحیم نیا الاشلو

مقدمه

توسعه اقتصادی در دنیای معاصر به صورت رقابتی پایان ناپذیر در میان کشورهایی که در سطوح مختلف پیشرفت قرار دارند، جلب توجه می‌کند. به گونه‌ای که کشورهای در حال رشد موقعیت نامساعد خود را درک کرده و به تدریج با استفاده از تمام منابع داخلی و همچنین جلب کمکهای خارجی در صدد رفع شکاف عمیقی که میان آنها و کشورهای پیشرفته صنعتی وجود دارد بر آمده‌اند. البته تحقق چنین امری تا اندازه زیادی به درک واقعی موقعیت و امکانات و توجه به ضروریات اقتصادی و اجتماعی این کشورها وابسته است. در این راستا حمایت و تقویت صنایع وابسته به منابع داخلی کشور از اهمیت خاصی برای رسیدن به هدفهای توسعه اقتصادی برخوردار است. لذا ایجاد و گسترش صنایع روستایی به عنوان یک بخش صنعتی در این کشورها می‌تواند به عنوان ابزار کارآمدی در توسعه اقتصادی و صنعتی مؤثر و مفید واقع شود.

کشور ما نیز به عنوان یکی از کشورهای در حال رشد برای تقویت ساختارهای اقتصادی خود باید فعالیت صنایع روستایی^۱ (شامل صنایع کوچک، دستی و تبدیلی کشاورزی) را گسترش دهد، زیرا در حالی که فعالیت صنایع روستایی در توسعه مناطق روستایی و تعادل بین شهر و روستا از اهمیت زیادی برخوردار است، همواره مشکلات و موانع متعددی در سر راه توسعه و رشد این بخش صنعتی کشور وجود داشته است. در این مقاله دو موضوع زیر شامل:

۱- نقش فعالیت صنایع روستایی در کشور که نشانگر اهمیت

موضوع است.

۲- مشکلات و تنگناهای ایجاد و گسترش صنایع روستایی در کشور، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

برای بررسی و شناخت مشکلات با مصاحبه از کارشناسان دست اندرکار صنایع روستایی و با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه از صاحبان کارگاهها اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری شده است. محدوده تحقیق نیز در قالب حیطه فعالیت صنایع روستایی جهاد سازندگی و کسانی که از آنجا مجوز صنعتی دریافت نموده‌اند را دربر می‌گیرد. در این زمینه یک سوم از کارگاه‌هایی که تا پایان سال ۱۳۶۹ به مرحله تولید و بهره‌برداری رسیده‌اند به عنوان نمونه انتخاب شده که در سطح ۹۰ پرسشنامه اطلاعات جمع‌بندی شده، و پرسشنامه‌ها در تمام استانها توزیع گردیده است. این صنایع در چهار بعد تخصصی صنایع نساجی، غذایی، شیمیایی و سلولزی و کانی غیر فلزی فعالیت داشته‌اند.

۱- نقش فعالیت صنایع روستایی در کشور

صنایع روستایی به عنوان یک بخش صنعتی می‌تواند نقش مهمی را در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورمان داشته باشد. استقلال اقتصادی و اجتماعی که به عنوان یکی از آرمانها و هدفهای اصلی نظام طرح ریزی شده است، به معنی رها کردن کشور از وابستگی مطلق به نفت، محور قرار دادن کشاورزی به منظور خودکفایی در تولید کشاورزی، توسعه بخش صنعت و معدن و افزایش کارایی و بهره‌وری اقتصادی در این بخش به منظور تقویت بنیانهای دفاعی کشور و همچنین خود اتکایی در تولید کالاهای مورد نیاز جامعه و

ب) نقش صنایع روستایی در بخش صنعت کشور

صنایع روستایی به عنوان یک جریان تولیدی و بخشی فعال از صنعت کشور می‌تواند در جهت رشد و بهبود وضعیت صنعت کشور مفید واقع گردد، همان‌گونه که صنایع روستایی علاوه بر ایجاد اشتغال و ارزش افزوده می‌تواند مکمل زنجیره صنعتی کشور باشد. نکات مثبت و قوت صنایع روستایی در بخش صنعت کشور عبارتند از:

- صنایع روستایی به عنوان مکمل زنجیره تولید صنعتی کشور
- ایجاد پیوند بین بخش کشاورزی و صنعت از طریق جذب محصولات کشاورزی و ارائه ابزار و ادوات مورد نیاز برای بخش کشاورزی

- کاهش هزینه‌های مواد، دستمزد و سربار محصولات صنعتی تولید شده در روستاها

- پائین بودن وابستگی تکنولوژیکی و فنی به خارج از کشور
- افزایش تولید سرانه و بهبود کیفیت محصولات تولیدی در کشور و ایجاد تنوع در تولید محصولات مورد نیاز مردم
ج) نقش صنایع روستایی در بخش خدمات کشور

بخش خدمات اگر چه جنبه‌های غیر تولیدی اقتصاد را شامل می‌شود اما از عوامل اساسی و مؤثر در افزایش تولید و تعادل عرضه با تقاضا محسوب می‌گردد و فعالیتهایی مانند برق‌رسانی، مسکن، حمل و نقل، ارتباطات، بازرگانی داخلی و خارجی را دربر می‌گیرد. این فعالیتها اگر چه اهرم و وسیله رشد و توسعه تولید جامعه اعم از کشاورزی و صنعت به شمار می‌آید، اما در وضعیت توسعه و رشد وابسته، مشکلات و مسائلی را در مجموعه اقتصاد پدید می‌آورند که نتیجه آن عمده شدن این فعالیتهاست و نمونه آشکار آن کشور خودمان است. در این زمینه فعالیت صنایع روستایی علاوه بر نقشی که در افزایش تولید کشور به عهده دارد، گسترش و بهبود منطقی بخش خدمات را نیز در پی خواهد داشت. اثرات مثبت فعالیت صنایع روستایی بر بخش خدمات عبارتند از:

- گسترش و بهبود وضعیت حمل و نقل و ارتباطات از طریق ایجاد صنعت در روستاها

- گسترش و ارتقای وضعیت بهداشت و درمان، آموزش و مسکن در روستاها
- توسعه توریسم و مبادله ارزشهای فرهنگی و هنری در داخل و خارج از کشور

در نهایت ایجاد زمینه صدور برخی از محصولات بویژه محصولات معدنی برای تأمین نیازهای ارزی کشور است. از سوی دیگر با ایجاد تعادل بین شهر و روستا زمینه رشد و ترقی جامعه روستایی را فراهم نموده، از خالی شدن روستاها جلوگیری می‌کند.

۱-۱) نقش صنایع روستایی در اقتصاد ملی

صنایع روستایی با تأثیر مستقیم بر زیر بخشهای اقتصادی کشور (کشاورزی، صنعت و خدمات) می‌تواند برای رسیدن به هدف استقلال اقتصادی مؤثر واقع شود. فعالیت اقتصادی کشور طی سالهای گذشته همواره بر بخش خدمات متمرکز بوده است و بخشهای مولد کشاورزی و صنعت از کمترین سهم در تولید ناخالص ملی برخوردار بوده‌اند. فعالیت صنایع روستایی برای ایجاد تعادل بین فعالیت زیر بخشهای اقتصاد ملی در این زمینه می‌تواند مفید واقع گردد. لذا در این بخش به بررسی فعالیت صنایع روستایی و تأثیر آن بر زیر بخشهای اقتصادی می‌پردازیم:

الف) نقش صنایع روستایی در توسعه بخش کشاورزی

صنایع روستایی به عنوان یک فعالیت تولیدی و پشتیبان بخش کشاورزی می‌تواند در رشد و توسعه این بخش اقتصادی کشور تأثیر بسزایی داشته باشد. جنبه‌های مثبت فعالیت صنایع روستایی در بخش کشاورزی عبارتند از:

- ایجاد درآمد برای روستاییان و برگشت ارزش افزوده حاصل از تبدیل مواد به روستا و روستاییان
- بالا بردن سطح زیر کشت و افزایش راندمان کمی و کیفی کاشت، داشت و برداشت محصولات کشاورزی توسط تولید ادوات و ابزار مورد نیاز بخش کشاورزی

- ایجاد اشتغال در مناطق روستایی کشور و بیکارگیری نیروهای مازادی که بخش کشاورزی توان جذب آنها را در فصول مختلف سال ندارد.

- وجود مواد اولیه و منابع طبیعی لازم برای تولید محصولات مختلف در محدوده روستا بویژه در ارتباط با رشته‌های صنایع تبدیلی و غذایی و کانی غیر فلزی و سلولزی و صرفه‌جویی در هزینه‌های حمل و نقل

- جلوگیری از ضایع و فاسد شدن محصولات کشاورزی و به کارگیری آنها در تولید محصولات بادوام و با ارزش.

- اهمیت فعالیت صنایع روستایی و دستی در بازرگانی
خارجی از طریق افزایش صادرات

توضیح داده می‌شود:^۴

الف) کمبود امکانات و تسهیلات مورد نیاز

یکی از مشکلات و موانع مهم و اساسی در ایجاد و گسترش صنایع روستایی کمبود امکانات و تسهیلات مورد نیاز است. که امکان تقسیم آنها به دو بخش امکانات زیربنایی مانند راه، آب و برق و دانش فنی و سایر امکانات مورد نیاز از قبیل مواد و مصالح ساختمانی مورد نیاز، ماشین آلات و تجهیزات و سوخت وجود دارد. این مورد را می‌توان یکی از مشکلات مهم ایجاد و گسترش صنایع روستایی به حساب آورد، زیرا اولاً در صورت نبودن این امکانات، انگیزه و علاقه لازم برای سرمایه‌گذاری در روستاها ضعیف می‌شود و یا از بین می‌رود. ثانیاً باعث افزایش هزینه‌های سرمایه‌گذاری ایجاد صنعت در روستا می‌گردد. با توجه به بررسی انجام شده اهمیت هر یک از امکانات مورد نیاز به ترتیب مواد و مصالح ساختمانی و ماشین آلات مورد نیاز، برق، آب، راه و جاده دسترسی، سوخت و دانش فنی است.

ب) چگونگی تأمین تسهیلات مالی و اعتباری

متقاضیان طرحهای صنایع روستایی به علت پایین بودن توان مالی و میزان منابع مالی در دسترس در ایجاد کارگاه با مشکل روبرو هستند. در صورت عدم دریافت تسهیلات مالی و اعتباری از منابع مالی به میزان کافی و در موقع مناسب، بعضاً صاحبان طرحهای صنایع روستایی مجبور به تعطیلی کار و فعالیت ایجاد کارگاه و یا واگذاری آن به کسانی که از قدرت مالی بهتری برخوردار بوده‌اند، شده‌اند.

در این زمینه عمده مسائل موجود عبارتند از: پایین بودن توان مالی سرمایه‌گذار، مشکلات مربوط به موانع و مقررات موجود بانکها، کمبود تسهیلات و منابع مالی مورد نیاز و افزایش نرخ تورم و تأثیر آن بر هزینه‌های سرمایه‌گذاری. با توجه به بررسی انجام شده در خصوص نسبت ۲۰ درصد سرمایه‌گذاری اولیه از طرف متقاضی و ۸۰ درصد بقیه را که معمولاً وام از منابع اعتباری باید دریافت نمایند، تحقق نیافته و در عمل به طور متوسط از طرف سرمایه‌گذاران ۵۹ درصد سرمایه تأمین شده است و ۴۱ درصد بقیه را بانک تأمین مالی نموده است.

موانع مربوط به ضوابط و مقررات بانکی مواردی را از قبیل

۱-۲) نقش صنایع روستایی در مسائل اجتماعی و فرهنگی
نگرش به جامعه روستایی همانند جامعه شهری به عنوان یک جامعه انسانی که توسعه آن دارای ابعاد اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی است و کیفیت توسعه را رشد و تعالی انسانها و چگونگی شکوفایی استعدادها، تواناییها و امکانات تعیین می‌کند، اما متأسفانه در طی سالهای گذشته شکاف و فاصله بین جامعه شهری و روستایی بیشتر شده، تعادل اجتماعی شهر و روستا یا از بین رفته و یا در حال از بین رفتن است. لذا برای تقویت ساختارهای اجتماعی و فرهنگی روستاها و همچنین کاهش مشکلات اجتماعی شهرها می‌توان از طریق ایجاد و توسعه صنایع روستایی به عنوان یک ابزار کارآمد و مؤثر در جهت ارتقا و بهبود وضعیت اجتماعی و فرهنگی جامعه روستایی استفاده کرد. تأثیرات مثبتی که فعالیت صنایع روستایی بر مسائل اجتماعی و فرهنگی دارد عبارتند از:

- افزایش و ارتقای سطح فرهنگی و مسائل اجتماعی جامعه روستایی

- جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها و ایجاد تعادل بین جامعه شهری و روستایی

- کاهش نابسامانیهای اجتماعی از قبیل طلاق، قتل و ضرب، بزهکاری و ...^۲

در این زمینه می‌توان به تجربه‌های نسبتاً موفق از چندین کشور آسیایی همانند هند، چین، ژاپن و ... اشاره نمود.^۳

۲- مشکلات و تنگناهای ایجاد و

گسترش صنایع روستایی

بعد از شناخت اهمیت فعالیت صنایع روستایی در ابعاد اقتصادی و اجتماعی و لزوم گسترش و توسعه این بخش صنعتی کشور، بررسی و شناسایی مشکلات موجود بر سر راه ایجاد و گسترش صنایع روستایی لازم و ضروری به نظر می‌رسد. برای تحقق این امر با توزیع پرسشنامه بین صاحبان کارگاهها در کل استانهای کشور، نظریات و اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری گردیده که نتایج به دست آمده از این بررسی بر حسب درجه اهمیت آنها در ذیل

طولانی بودن فاصله بین زمان درخواست وام تا عقد قرارداد نهایی، وثیقه مورد قبول برای گرفتن وام، بالا بودن میزان اقساط پرداختی، کوتاه بودن زمان بازپرداخت وامها و ... را شامل می‌شود. چگونگی ارائه تسهیلات نیز یکی از مواردی است که از اهمیت برخوردار است. به گونه‌ای که نوع وام پرداختی و چگونگی کارشناسی بانکها و همچنین هماهنگی و همکاری لازم بین سازمانهای ذی ربط و بانکها از جمله مشکلات موجود در این زمینه است و سرانجام، افزایش نرخ تورم باعث شده که در طی گذشت زمان، هزینه‌های سرمایه‌گذاری افزایش یافته، نیاز به تأمین مالی مجدد به وجود آید.

ج) موانع و محدودیتهای اداری

یکی از مشکلاتی که ارباب رجوع همواره با آن روبروست، پیچ و خمهای سیستم اداری است. متقاضیان سرمایه‌گذاری در صنایع روستایی نیز با مشکلات اداری هنگام انجام کارها از ابتدای درخواست طرح تا مرحله تولید و بهره‌برداری روبرو هستند و با سازمانهای متفاوتی از قبیل سازمانهای تأمین کننده منابع مالی، سازمانهای حمایت کننده و تأمین کننده مواد اولیه و ابزار مورد نیاز، ادارات و سازمانهایی که باید از آنها استعلام دریافت نمایند و ... در ارتباط هستند که همواره با مشکلاتی از قبیل اعمال نظرهای شخصی دست اندرکاران امور، سلیقه‌ای برخورد کردن با امور توسط مسؤولان قسمتها، ضعف مدیریت و تغییر زود هنگام آنان، طولانی بودن زمان انجام کارها، زیاد بودن تعداد سازمانهایی که با آنها سر و کار دارند، تکرار در انجام امور، تناقض بین استعلامها و انجام امور محوله، عدم هماهنگی و همکاری در انجام امور و ... که نهایتاً این مسائل موجب وقفه در انجام امور طرحها و طولانی شدن زمان بهره‌برداری از طرح می‌شود.

طبق بررسی انجام شده ۲۵/۶ درصد از صاحبان کارگاه‌ها به وجود دوباره کاری و تکرار در انجام امور اذعان داشته‌اند و کارگاه‌هایی وجود دارند که برای انجام امور خود به اجبار به ۲۲ سازمان مراجعه نموده‌اند، در حالی که عمدتاً کارگاه‌ها با ۷ سازمان در ارتباط بوده‌اند. در این زمینه کوتاهترین زمان دریافت استعلام در حدود ۲۴ روز و متوسط طولانی‌ترین زمان استعلام نیز ۷/۸ ماه بوده است. در مجموع مشکلات طولانی شدن زمان استعلام باعث طولانی شدن زمان بهره‌برداری از کارگاه شده است.

د) پایین بودن سطح آگاهیهای علمی و فنی متقاضیان

یکی از نقاط ضعف صنایع روستایی در مقایسه با صنایع شهری، مسأله پایین بودن سطح دانش فنی و علمی و حتی تحصیلات عمومی و اولیه متقاضیان سرمایه‌گذاری در روستاها نسبت به شهرهاست. چرا که روستایی به دور از امکانات مورد نیاز برای فراگرفتن تحصیلات و سواد، کسب تجربه مورد نیاز، آموختن تخصصهای مورد نیاز و ... بوده است. در این زمینه آگاهی آنها نسبت به مسائل ایجاد صنعت کافی نبوده و همواره در طی انجام امور ایجاد کارگاه‌ها با مشکلات گوناگونی برخورد کرده که در حل این مشکلات ناتوان هستند. طبق بررسی انجام شده میزان تحصیلات ۱۷۱ نفر شرکاء و صاحبان کارگاه‌های نمونه‌گیری شده ۵۶/۱ درصد^۵ سیکل و پایین‌تر و ۸۶/۵ درصد دیپلم و زیر دیپلم بوده‌اند. این خود نشانگر پایین بودن سطح سواد و تحصیلات علمی و تخصصی آنها بوده است. این مسائل باعث بروز مشکلاتی می‌شود زیرا که اولاً هزینه‌های سرمایه‌گذاری به علت ندانم کاری آنها افزایش خواهد یافت، ثانیاً زمان به بهره‌برداری رسیدن کارگاه طولانی خواهد شد، ثالثاً در تولید و فروش محصولات و اداره کارگاه نیز با مشکل روبرو خواهند شد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

ایجاد و گسترش صنعت در مناطق روستایی کشور و طرح آن به عنوان یک جریان تولیدی به صورت وسیع و همه جانبه با توجه به تأثیرات مثبت آن بر پیکر جامعه از اهمیت زیادی برخوردار است و از این جهت شناسایی مشکلات و تنگناهای این بخش صنعتی کشور حائز اهمیت و توجه است. زیرا که با شناسایی مشکلات و ارائه راه‌حلهای مناسب به مسؤولان، گامهای مؤثری در جهت رفع آنها برداشته می‌شود. راه‌حلهای مورد نظر برای حل این مشکلات عبارتند از:

- ۱- توسعه و گسترش امکانات زیربنایی در روستاها
- ۲- توسعه و گسترش نواحی صنعتی روستایی^۶
- ۳- انجام مطالعات منطقه‌ای و استعدادسنجی در روستاها
- ۴- تأمین مواد و مصالح ساختمانی با قیمت و میزان مناسب و کافی
- ۵- ارائه تسهیلات اعتباری مناسب و سهل الوصول برای متقاضیان

- ۶- تسهیل ضوابط ارائه وام به متقاضیان صنایع روستایی
- ۷- تحول نظام اداری در ارتباط با انجام امور صنایع روستایی
- ۸- هماهنگی و همکاری لازم بین سازمانهای ذی ربط
- ۹- ارائه خدمات فنی و کارشناسی به صاحبان کارگاههای صنایع روستایی
- ۱۰- ارتقای سطح سواد و آموزشهای تخصصی صنعتگران صنایع روستایی
- ۱۱- تهیه طرحهای تیپ^۷

منابع و مآخذ

- ۱- در این بررسی منظور از صنایع روستایی، صنایع متناسب با مناطق روستایی کشور است که در قالب صنایع تبدیلی اولیه کشاورزی، صنایع کوچک و صنایع دستی تعریف شده و امکان ایجاد و توسعه آنها در مناطق روستایی وجود دارد.
- ۲- برای کسب اطلاع بیشتر به منابع زیر مراجعه شود:
- فریرز رحیم‌نیا، بررسی مشکلات و تنگناهای ایجاد و گسترش صنایع روستایی، دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، زمستان ۱۳۷۰، فصل سوم.
- پل باران، اسکار لانکه، موریس داب، اقتصاد سیاسی توسعه نیافتگی، ترجمه فرهاد نعمانی، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۵۴.
- ریچاردسون، هری دلبو، رشد منطقه‌ای، ترجمه قاسم خلیل‌زاده رضایی، سازمان برنامه و بودجه، دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۳۶۴.
- International student edition, Modern Industry for Developing Countries, New York. Mc Graw Hill, 1965.
- Perkins, Dwight and shahid, Rural Development in China, World Bank, 1985.
- Unido, World Bank, Policies for Industrial progress in Developing Countries, 1980.
- ۳- برای کسب اطلاع بیشتر به منابع زیر مراجعه نمایید:
- فریرز رحیم‌نیا، بررسی مشکلات و تنگناهای ایجاد و گسترش صنایع روستایی دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، زمستان ۱۳۷۰، فصل چهارم.
- سازمان ملل متحد، بررسی وضعیت صنایع کوچک در آسیا و اقیانوسیه، ترجمه کمیته صنایع روستایی دفتر مرکزی جهاد سازندگی، تهران، نیمه دوم ۱۳۶۶.
- راثو. وی. آر، صنایع کوچک و اقتصاد در حال توسعه هندوستان، کمیته صنایع روستایی استان فارس، چاپ جهاد سازندگی، تهران، ۱۳۶۶.
- Rau. K. S, Rural Industrialization policy and programes In Four Asian Countries, Asian Productivity Organization, 1985.

- ۴- برای کسب اطلاع و دسترسی به آمار و اطلاعات و نتایج به دست آمده از تحقیق به فصل پنجم پایان‌نامه مراجعه شود.
- ۵- منظور از سیکل در اینجا کسانی هستند که دوران تحصیلات راهنمایی را تمام کرده یا دیپلم ناقص باشند.
- ۶- ناحیه صنعتی روستایی زمین عمران شده‌ای است که در موقعیت مناسب از نظر مرکزیت داشتن به چند روستا استقرار یافته، برای احداث صنایع روستایی بر اساس طرح جانمایی و مقررات خاص ایجاد می‌گردد و معمولاً تمام یا قسمتی از تسهیلات و خدمات مورد نیاز اینگونه صنایع ارائه می‌شود (آب، برق، خیابانهای دسترسی، آتش‌نشانی، خدمات عمومی و رفاهی نظیر بانک، پست، درمانگاه و ...).
- ۷- طرح تیپ نمونه طرحهای صنعتی در رشته فعالیت تخصصی خاصی است که از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی تهیه گردیده، در اختیار متقاضیان و کارشناسان برای افزایش آگاهی آنها قرار داده می‌شود.